

Praktijkonderwijs
biedt jongeren
in een kwetsbare
positie perspectief
op werk!

Strategische visie Sectorraad Praktijkonderwijs
13 juni 2018

Inleiding	3
1 Praktijkonderwijs & zijn leerlingen	4
1.1 Doel(groep): het beste leren in de praktijk	4
1.2 Perspectief op werk: mogelijkheden en beperkingen	4
1.3 Arbeidstoeleiding: meerdere wegen leiden naar Rome	7
2 Brede doelgroep jongeren in een kwetsbare positie	9
2.1 Verhoogd risico op 'niet meedoen'	9
2.2 Wie zijn die jongeren in een kwetsbare positie?	10
2.3 Wat maakt hun positie kwetsbaar?	13
2.4 Gemêleerde groep	14
3 Perspectief op werk: het nieuwe denken	15
3.1 Regionaal en lokaal krachtenveld	15
3.2 Het nieuwe denken	16
4 Praktijkonderwijs: het beste wat er is	17
4.1 Gepersonaliseerd leren	19
4.2 Levensecht leren	21
4.3 Holistische visie en aanpak	22
4.4 Versterken netwerk	23
5 Denklijnen: pro biedt meer jongeren perspectief op werk	25
5.1 De basis: meer betekenen voor huidige leerlingen	27
5.2 Denklijn 1: Oud-leerlingen, een leven lang	28
5.3 Denklijn 2: Meer perspectief voor andere jongeren in een kwetsbare positie	29

Onze leerlingen perspectief op werk bieden; dat is waar onze collega's in het praktijkonderwijs zich elke dag met hart en ziel voor inzetten. Dat is niet eenvoudig, en lukt helaas ook niet altijd. We zijn continu bezig om onze aanpak te versterken en krijgen energie van de vele keren dat het wél lukt en we de jongeren met trots en plezier horen vertellen over hun werk.

Het vinden en behouden van werk is behalve voor de leerlingen uit het praktijkonderwijs voor veel meer jongeren niet zo vanzelfsprekend. Dan denken we niet alleen aan leerlingen uit het voortgezet speciaal onderwijs (vso); de laatste jaren zien we groeiende aandacht voor de kwetsbare positie in de overgang van school naar werk van leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo, de (mbo) entree en niveau 2 opleidingen. Ook deze jongeren gunnen we het dat ze meedoen in werk. Als geen ander weten we hoe belangrijk werk voor de meer kwetsbare jongeren is: zo biedt het structuur, eigenwaarde, inkomen en sociale contacten.

Als praktijkonderwijs dragen we graag bij aan het perspectief op werk van deze brede groep jongeren in een kwetsbare positie, nu én in de toekomst. In deze notitie presenteren we onze ideeën over wat wij als praktijkonderwijs denken bij te kunnen dragen aan het perspectief op werk van deze jongeren.

Zeker waar het gaat om andere jongeren in een kwetsbare positie dan de huidige leerlingen uit het praktijkonderwijs, beseffen we dat we met deze ideeën mogelijk de belangen van andere organisaties raken. Ook daarom zoeken we graag de verbinding en het gesprek met deze en andere partijen over deze denklijnen. We werken vanuit de overtuiging dat een succesvolle overgang van school naar werk een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van leerlingen, ouders, onderwijs, overheid en werkgevers. Deze jongeren hebben er recht op dat we onze krachten bundelen, en het maximale uit onszelf en de samenwerking halen. Deze notitie kunt u dan ook zien als een handreiking vanuit het praktijkonderwijs; een uitnodiging om in gesprek te gaan over een gezamenlijke en krachtige aanpak.

Leeswijzer. In het eerste hoofdstuk beschrijven we huidig doel en doelgroep van het praktijkonderwijs, de mogelijkheden en beperkingen van deze jongeren. In het tweede en derde hoofdstuk schetsen we een beeld van de ontwikkelingen in het denken rondom de brede doelgroep jongeren in een kwetsbare positie: Wanneer spreken we van een kwetsbare positie? Over welke jongeren hebben we het dan? En wat verklaart hun kwetsbare positie? En hoe kan deze jongeren in een kwetsbare positie perspectief op werk geboden worden? We schetsen een beeld van de heersende overtuigingen over 'wat werkt'. In het licht van dit 'nieuwe denken' schrijven we in hoofdstuk 4 over 'het beste wat is' binnen het praktijkonderwijs; over wat betrokkenen binnen en buiten het praktijkonderwijs als de kracht van het praktijkonderwijs ervaren. Vervolgens presenteren we in het vijfde hoofdstuk onze ideeën over hoe het praktijkonderwijs kan bijdragen aan het perspectief op werk van meer jongeren in een kwetsbare positie. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de ondersteuning van oud-praktijkonderwijsleerlingen, gedurende een langere periode dan de huidige wettelijke nazorgtermijn. Maar bijvoorbeeld ook om het bieden van perspectief op werk van jongeren die zonder startkwalificatie uitstromen of uitgestroomd zijn uit het vso, vmbo-bb, entree en mbo niveau 2. Denklijnen waar we graag met u over in gesprek gaan!

Namens de Sectorraad Praktijkonderwijs,

Nicole Teeuwen, voorzitter

Praktijkonderwijs & zijn leerlingen

In dit hoofdstuk beschrijven we de huidige doelgroep van het praktijkonderwijs, en wat we als praktijkonderwijs voor deze jongeren willen betekenen. Verder willen we de lezer meer beeld en gevoel geven bij het arbeidspotentieel van deze jongeren, alsmede bij hun ondersteuningsbehoefte. Tot slot bespreken we de verschillende routes naar werk: een flink aantal leerlingen gaat direct vanuit het praktijkonderwijs aan het werk. Er zijn ook veel leerlingen die eerst nog een mbo-opleiding gaan volgen.

1.1 - DOEL(GROEP): HET BESTE LEREN IN DE PRAKTIJK

Praktijkonderwijs, ingevoerd in 1999, biedt **voortgezet onderwijs aan jeugdigen die vanwege hun veelal beperkte cognitieve capaciteiten het beste leren in de praktijk**. Het praktijkonderwijs heeft als opdracht om deze leerlingen te stimuleren en te ondersteunen hun talenten maximaal te ontwikkelen, door aan te sluiten bij hun mogelijkheden en passies. Met als doel dat zij zo zelfstandig mogelijk functioneren en zoveel als mogelijk meedoen in de samenleving, nu én in de toekomst. Het praktijkonderwijs wil daarmee ook een belangrijke bijdrage leveren aan een inclusieve samenleving: een samenleving die elk mens kansen biedt. Om mee te kunnen doen in de samenleving is werk van groot belang; een goede voorbereiding op werk (waar deze gespreksnotitie over gaat) is een van de kerntaken van het praktijkonderwijs. De aandacht gaat echter ook uit naar het zelfstandig functioneren in andere domeinen, zoals wonen, leren, vrije tijd en burgerschap. In totaal telt het praktijkonderwijs momenteel circa 175 scholen en 29.000 leerlingen.

Ontwikkeling leerlingenaantal

Vanwege demografische ontwikkelingen is de verwachting dat de komende 10-15 jaar het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs zal dalen. Het praktijkonderwijs vormt hier geen uitzondering op; in sommige regio's wordt het praktijkonderwijs al geconfronteerd met deze krimp. Ook vanwege de grote regionale verschillen in de ontwikkeling van het aantal leerlingen, is het aan de schoolbesturen zelf om hierop in te spelen.

1.2 - PERSPECTIEF OP WERK: MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN

Jongeren met arbeidspotentieel

Met de juiste begeleiding is het merendeel van de leerlingen uit het praktijkonderwijs prima in staat om in een reguliere werkomgeving te leren en te werken. Het betreft dan eenvoudige werkzaamheden in bijvoorbeeld de schoonmaak of de logistiek. Ook zijn deze jongeren vaak goed in staat om hogeropgeleide krachten, bijvoorbeeld in de zorg of in de techniek, te ondersteunen. Veel van deze jongeren komen juist in een werkomgeving tot hun recht, omdat die hun de structuur biedt die ze vaak zo nodig hebben. Getuige ook de voorbeelden op de volgende pagina!

Het praktijkonderwijs gelooft in de mogelijkheden van deze jongeren en stelt zichzelf dan ook tot doel om haar leerlingen zo goed mogelijk voor te bereiden op regulier werk, én hen toe te leiden naar een passende werkplek. Daarbij is de inzet van scholen niet alleen gericht op het vinden van werk, maar ook op het behoud ervan. Werkbehoud is immers van groot belang om zo zelfstandig mogelijk te kunnen functioneren in onze samenleving.

“Zo’n goeie vent laat ik toch niet gaan!”

Koen (17)

“Zo’n goeie vent laat ik toch niet gaan!” Koens stagebedrijf (een akkerbouwer bij hem in de buurt) wil hem voor geen goud missen. *“Het is een vrolijke jongen, die weet wat hij doet en zeer nauwkeurig werkt... Hij weet ook van aanpakken en is flexibel. In dit werk moet er vanwege de weersomstandigheden soms in de avonden en in de weekend gewerkt worden; dan zijn het lange dagen maar voor Koen is dat geen probleem. En natuurlijk, hij is nog jong en moet zeker nog veel leren. Maar zijn basishouding is super.”* En Koen zelf? Hij is heel enthousiast over het werk en zijn werkgever. Hij voelt zich er thuis en op zijn gemak; hij krijgt het vertrouwen en de aandacht van zijn baas en kan er zichzelf zijn. Dat is belangrijk; alleen dan kan Koen zich ook verder ontwikkelen. Bij een vorig stagebedrijf ontbrak het aan die klik, en was geen van beide partijen tevreden. Binnenkort legt Koen voor zijn entreeopleiding die hij op zijn school voor praktijkonderwijs volgt hier zijn proeve van bekwaamheid af. Koen loopt hier overigens niet alleen stage, maar heeft er ook een bijbaan aan over gehouden!

Twee broers: Sebas (28) en Sjoerd (20)

Twee ‘echte praktijkjongens’, vertelt de mentor en stagebegeleider. Op hun 15e gaan ze al meerdere dagen stage lopen bij een boomverzorger. Vanzelfsprekend is dat niet; hun vader overlijdt op jonge leeftijd. De jongens hebben het daar heel moeilijk mee en dat merken ze op school: de jongens komen te laat of komen helemaal niet opdagen en zijn totaal niet meer gemotiveerd. In die fase doen ze ook ‘foute vrienden’ op. Het is het stagebedrijf dat de jongens weer op het goede spoor weet te krijgen. Deze werkgever geeft ze veel persoonlijke aandacht en biedt ze structuur: hij haalt ze thuis op en als het moet haalt hij de jongens uit hun bed. De broers behalen vervolgens op school verschillende certificaten zoals VCA, kleine tuin- en parkmachines, bosmaaier, motor-kettingzaag, veilig werken met de minigraver en shovel. Na het verlaten van school gaat Sebas werken bij een bedrijf dat hoogwerkers verhuurt en volgt hier nog de nodige opleidingen. Momenteel werkt hij voor de gemeente Breda, terug in het groen. Hij volgt nu een cursus voor boomverzorger. Sjoerd is na zijn pro-opleiding gaan werken bij een grondverzetbedrijf waar ook hij nog de nodige certificaten gehaald heeft, waaronder het groot rijbewijs. Een paar jaar geleden heeft hij de stoute schoenen aangetrokken: hij heeft een eigen minigraver gekocht is voor zichzelf begonnen. Hij neemt grond- en straatwerk en tuinaanleg aan. De zaken gaan goed, heel goed zelfs. Onlangs belde hij zijn oude stagebegeleider met de vraag of hij nog een goede leerling wist die bij hem kon gaan werken. Inmiddels heeft Sjoerd ook een eigen huis gekocht.

Jongeren met beperkingen

We hebben oog voor de mogelijkheden van deze jongeren, maar zijn niet blind voor hun beperkingen. Hiervoor schreven we al dat het om jongeren gaat die vanwege hun veelal beperkte cognitieve capaciteiten het beste leren in de praktijk.¹ Beperkingen in de cognitieve capaciteiten betreffen over het algemeen een beperkte informatieverwerking, beperkte gedragsregulatie, beperkt probleemoplossend vermogen en beperkt in staat zijn om te generaliseren.² Deze beperkingen maken dat jongeren uit het praktijkonderwijs meer dan andere jongeren moeite kunnen hebben met het uitvoeren van bepaalde taken, alsmede met de sociale omgang, en daar soms in meer of mindere mate ondersteuning bij nodig hebben.³ Een uiteenzetting door Xavier Moonen⁴ geeft ons nog meer beeld en gevoel bij waar we dan rekening mee moeten houden bij deze jongeren: *“Denk aan de moeite met het begrijpen van abstracte begrippen en*

met abstract redeneren. Het veelal concreet en minder snel denken en de nadruk op het hier-en-nu. Aan verminderde planningsvaardigheden. Aan moeite met het onthouden en terughalen van wat wordt geleerd. Aan een beperkte woordenschat en moeite met langere en complexere zinnen. Aan de verminderde capaciteit om informatie tegelijkertijd te verwerken. Aan problemen met lezen, rekenen en in het onthouden van instructies. Aan moeite hebben met het scheiden van de hoofd- en bijzaken en het moeite hebben met het zien van verbanden tussen oorzaak en gevolg. Aan moeite met het beheersen van gevoelens en met het reflecteren op het eigen gedrag, en de gedachten en gevoelens. Aan beperkingen in sociaal-cognitieve vaardigheden zoals het herkennen van eigen emoties en bij anderen. Aan meer op letterlijke en negatieve informatie in een sociale situatie letten en deze sneller als vijandig interpreteren. Aan faalervaringen en de verhoogde kans op een negatief zelfbeeld. Aan makkelijker beïnvloed worden door anderen. Het zij gezegd, deze zaken kunnen optreden maar dit hoeft niet bij iedereen en bij iedereen in gelijke mate. Iedere persoon met verstandelijke beperkingen heeft zijn eigen sterke en zwakke kanten en typerende gedragspatronen.”⁵

Jongeren met een licht verstandelijke beperking?

Afgaand op de beperkingen van deze jongeren in hun cognitieve vermogens, wordt er binnen de wetenschap, maar ook in beleidskringen, gesproken over jongeren met een licht verstandelijke beperking (lvb). Een typering die, zo is onze ervaring, bij jongeren én ouders weerstand kan oproepen en daarmee een belemmering kan vormen om te kiezen voor praktijkonderwijs. Daarom wordt deze term in de communicatie door scholen zelden of nooit gebruikt. Wanneer beleidsmakers hiermee rekening houden, kan dit helpen om te voorkomen dat jongeren afzien van onderwijs dat juist op hun lijf geschreven is. Tegelijkertijd is het voor scholen belangrijk om aangesloten te zijn op de kennis- en beleidsontwikkelingen ten aanzien van jonge mensen met een licht verstandelijke beperking; vanuit de wetenschap en beleid is er veel aandacht voor deze doelgroep, en de vraag wat kan bijdragen aan hun meedoen.

Invloed sociale context

Het (leer)potentieel van deze jongeren is niet alleen afhankelijk van de hierboven beschreven in de persoon gelegen kenmerken, maar ook van omgevingsfactoren. Jongeren met een licht verstandelijke beperking groeien vaker dan personen zonder een verstandelijke beperking op in gezinnen met een zwakke sociaaleconomische status; deze jongeren krijgen vanuit thuis lang niet altijd de steun die zij nodig hebben. Ook kunnen thuis allerlei problemen spelen zoals schuldenproblematiek, relatieproblematiek, psychiatrische problematiek, drank- en drugsgebruik, fysieke en emotionele mishandeling of verwaarlozing, etc. Eventuele problemen thuis en een gebrek aan steun kunnen een negatieve invloed uitoefenen op het functioneren van deze jongeren, en daarmee op hun perspectief op werk.

¹ Dat het om beperkingen in de cognitieve vermogens gaat zien we ook terug in de landelijk vastgestelde toelatingscriteria: zo moet er onder meer sprake zijn van een IQ tussen de 55 en de 80 en een leerachterstand van drie jaar of meer op twee van de volgende domeinen: inzichtelijk rekenen, begrijpend lezen, technisch lezen en spellen. Waarbij tenminste een van deze twee domeinen inzichtelijk rekenen of begrijpend lezen moet zijn. Sinds 2016 zijn de samenwerkingsverbanden passend onderwijs verantwoordelijk voor het afgeven van de Toelaatbaarheidsverklaring Praktijkonderwijs (TLV Pro).

² De Wit, M. Moonen, X. & Douma, J. (2011). *Richtlijn Effectieve Interventies LVB: Aanbevelingen voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van gedragsveranderende interventies voor jeugdigen met een licht verstandelijke beperking.*

³ Men spreekt ook wel van 'adaptief functioneren', binnen de volgende drie domeinen: het conceptuele, het sociale en het praktische domein.

⁴ Hoogleraar Kennisontwikkeling over Jeugdigen en Jongvolwassenen met LVB en Gedragsproblemen.

⁵ Moonen (2017), *(H)erkennen en waarderen, over het (h)erkennen van de noden mensen met licht verstandelijke beperkingen en het bieden van passende ondersteuning*, UvA: Amsterdam.

Ondersteuning op maat

Oprechte aandacht voor wie de jongere is, wat zijn of haar sterke en zwakke kanten zijn, en wat er speelt in zijn of haar leven, is voorwaardelijk om de jongere echt verder te kunnen helpen en een perspectief te kunnen ontwikkelen dat past en haalbaar is.

1.3 - ARBEIDSTOELEIDING: MEERDERE WEGEN LEIDEN NAAR ROME

Direct aan het werk

Arbeidsdeelname kan langs verschillende routes bereikt worden. Circa 45 procent van de leerlingen gaat direct vanuit het praktijkonderwijs aan het werk, veelal op het oude stageadres.^{6,7} Soms met ondersteuning vanuit gemeenten, bijvoorbeeld in de vorm van een jobcoach of loonkostensubsidie. Steeds vaker hebben de jongeren die direct aan het werk gaan tijdens de opleiding al een arbeidsmarkt-kwalificatie behaald, in de vorm van een entree-diploma, branchecertificaat of praktijkverklaring. Een deel van de leerlingen die uitstromen naar werk (een op de vijf) kiest ervoor het werk met een vervolgopleiding te combineren; zij gaan een bbl-opleiding volgen (4 dagen werken, 1 dag school). Andere jongeren kiezen daar op een later moment voor, wanneer zij een aantal jaren gewerkt hebben.

Via het mbo

Arbeidsdeelname kan ook bereikt worden via het mbo. Alhoewel toeleiding naar het mbo (vooralsnog) niet tot de wettelijke opdracht van het praktijkonderwijs behoort, stroomt al jarenlang circa 30-35 procent door naar een mbo bol-opleiding. Zoals hierboven benoemd stroomt circa 10 procent uit naar werk in combinatie met een mbo bbl-opleiding. De meeste leerlingen die een mbo-opleiding gaan volgen, stromen in op niveau 1. Tussen regio's en tussen scholen voor praktijkonderwijs zijn verschillen in de hoogte van de doorstroom, maar in alle regio's en op de meeste scholen stroomt een aanzienlijk deel van de leerlingen door naar het mbo. Het grootste deel van de praktijkonderwijsleerlingen dat de overstap naar het mbo maakt is daar ook succesvol, 70-87 procent behaalt een diploma, iets meer dan de helft een startkwalificatie.⁸

Perspectief van de leerling

Kijken we naar de motieven van leerlingen, dan zien we dat doorstroom naar het mbo gerelateerd is aan de verwachte grotere kans op werk en het verwachte hogere salaris. Maar naast deze cognitieve overtuigingen spelen ook affectieve argumenten een rol, zoals 'het beste uit jezelf halen' en 'met een mbo-diploma tel ik mee, word ik ook serieus genomen'. Veel leerlingen die naar het mbo gaan weten zich hierin gesteund en gestimuleerd door hun ouders. Motieven om na het praktijkonderwijs direct te gaan werken zijn onder meer: helemaal klaar zijn met school, het gevoel in werk meer tot je recht te komen dan in de schoolbanken, ook zonder mbo-diploma is er leuk werk, je wordt een duurdere werknemer met een mbo-diploma, een mbo-opleiding is voor mij niet haalbaar.⁹

⁶ Hierbij gaan we uit van een brede definitie van werk; in deze 45 procent zijn ook de leerlingen meegeteld die uitstromen naar beschermt werk of de arbeidsmatige dagbesteding.

⁷ Bron: Uitstroommonitor praktijkonderwijs, november 2017. Gemiddeld over de laatste vier jaren.

⁸ Eimers, T. et al (2017), *Doorstroom van het praktijkonderwijs naar het mbo, studie naar cijfers, achtergronden en wettelijk kader*.

⁹ Van der Woude, S.L. (2015), *Perspectief op werk*.

Kans op werk

Ten aanzien van vraag wat leerlingen uit het praktijkonderwijs de meeste kans op werk biedt (direct aan het werk of een mbo-opleiding volgen) leven uitgesproken meningen. Vanuit onderzoek is het beeld echter niet eenduidig: er is vooralsnog beperkt onderzoek naar gedaan en deze onderzoeken wijzen in verschillende richtingen.

Visie Sectorraad

- Meerdere wegen leiden naar Rome. In de visie van de sectorraad zou op individueel leerlingniveau bepaald moeten worden welke route het beste perspectief op werk biedt. Sommige leerlingen zijn er meer bij gebaat om met ondersteuning vanuit het praktijkonderwijs direct aan het werk te gaan, eventueel in een vorm van werken en leren. Voor anderen biedt het volgen van een mbo-opleiding een kansrijk perspectief.
- De sectorraad is van mening dat al die leerlingen uit het praktijkonderwijs die een entreeopleiding willen volgen (dus ook de leerlingen die geacht worden uiteindelijk een mbo niveau 2 diploma te kunnen behalen) erbij gebaat zijn deze entreeopleiding binnen het praktijkonderwijs te volgen en niet binnen het mbo. Recente cijfers wijzen nog maar weer eens uit dat studenten die vanuit de entreeopleiding niet doorstromen naar niveau 2, beduidend minder succesvol zijn op de arbeidsmarkt, dan de studenten met een niveau 2 diploma.¹⁰ Door de entreeopleiding binnen het praktijkonderwijs te volgen, zijn de praktijkonderwijsleerlingen verzekerd van meer intensieve ondersteuning bij het vinden en behouden van werk of een professionele overdracht naar mbo niveau 2 als dat haalbaar is. Een dergelijke keuze past overigens ook goed bij de ontwikkeling die ingezet is met de vakmanschapsroutes binnen het vmbo.¹¹ De sectorraad is van mening dat de arbeidsdeelname van deze jongeren gebaat is bij het creëren van deze vorm van duidelijkheid. Bekostiging van de entree opleiding binnen het praktijkonderwijs is daarbij wel een randvoorwaarde.
- Ten aanzien van leerlingen met een praktijkonderwijsachtergrond die bij het mbo aankloppen, zou het in de ogen van de sectorraad goed zijn als de ontvangende school (het mbo) een zwaarwegend advies in zou moeten winnen van de latende school (de school voor praktijkonderwijs). Scholen voor praktijkonderwijs zijn over het algemeen goed in staat om te adviseren over welke route de individuele leerling het meeste perspectief op werk biedt.
- Verder pleit de sectorraad voor het verbeteren van de ondersteuning van deze leerlingen in de overgang van het mbo naar werk. Dit is volledig in lijn met een van de drie landelijke speerpunten in de nieuwe kwaliteitsafspraken van de minister van OCW met het mbo ('de ondersteuning van minder zelfredzame studenten in het onderwijs en bij het vinden en behouden van werk'), alsmede met de motie Kwint/Özdil.¹²

Graag gaan we over bovenstaande zaken met onze externe partners in gesprek.

¹⁰ Ministerie OCW (2017), Loopbaanmonitor jongeren in een kwetsbare positie.

¹¹ Het moet in 2021 voor vmbo-bb leerlingen mogelijk zijn om een opleiding mbo niveau 2 af te ronden binnen het vmbo; waarbij het mbo verantwoordelijk blijft voor examinering en diplomering. Jongeren hebben zo minder last van twee verschillende onderwijssystemen en kunnen met minder drempels naar een startkwalificatie.

¹² Brief aan de Tweede Kamer (maart 2018), *Samen aan de slag, verbreden van de vsv-aanpak naar samenwerking voor minder zelfredzame jongeren*.

BREDE DOELGROEP JONGEREN IN EEN KWETSBARE POSITIE

Leerlingen uit het praktijkonderwijs maken deel uit van de bredere groep 'jongeren in een kwetsbare positie'. In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de ontwikkelingen in het denken rondom jongeren in een kwetsbare positie: Wanneer spreken we van een kwetsbare positie? Over welke jongeren hebben we het dan? En wat verklaart hun kwetsbare positie?

2.1 - VERHOOGD RISICO OP 'NIET MEEDOEN'

Alhoewel het aantal definities van jongeren in een kwetsbare positie aanzienlijk is, en er geen algemeen aanvaarde definitie is, is er wel degelijk een lijn in de verschillende definities te ontdekken: het gaat om **jongeren met een verhoogde kans op schooluitval, werkeloosheid en (dientengevolge) langdurige inactiviteit**. Het gaat om jongeren die meer dan andere jongeren de kans lopen niet mee te doen in onze maatschappij en langs de kant te belanden. Dat is een situatie die allereerst vanuit het perspectief van de jongeren zelf zeer onwenselijk is. Langdurige inactiviteit heeft een grote negatieve impact op het emotioneel welbevinden van mensen, nu en in de toekomst. Het kan resulteren in een negatief zelfbeeld, gevoel van zinloosheid, een gebrek aan zelfvertrouwen, minder plezier in het leven. Daarnaast lopen deze jongeren een verhoogd risico op allerlei problemen zoals schulden, verslavingen, gezondheidsproblemen/psychische problematiek en sociaal isolement. Ook vanuit maatschappelijk perspectief wordt het als zeer onwenselijk ervaren dat er jongeren zijn die niet meedoen. Daarbij gaat de aandacht niet alleen uit naar de financiële risico's, zoals het beroep dat een deel van deze jongeren mogelijk doet op een uitkering of bijvoorbeeld op zorg, maar ook naar de impact die het op de samenleving kan hebben als jongeren op afstand van de samenleving komen te staan. Zorgen betreffen dan niet alleen overlast en criminaliteit, maar bijvoorbeeld ook radicalisering. Maar ook de situatie dat jongeren thuis zitten en verder geen overlast veroorzaken wordt als een verkwisting van talent ervaren, en als een situatie ervaren die niet bestendig is.

"Het doet de samenleving geen goed. Het draagt bij aan een ontevreden onderklasse... Deze jongeren belanden aan de rand van de samenleving; ze zullen aan hun eventuele uitkering amper genoeg hebben; dat is een voedingsbodem voor ontevredenheid met alle gevolgen van dien (radicalisering, rechts-extremisme, criminaliteit, etc.)".

Uit: *Interviews met wethouders over het belang van een sluitende aanpak van jongeren in een kwetsbare positie in de arbeidsmarktregio Utrecht-Midden*, januari 2017, S.L. van der Woude.

2.2 - WIE ZIJN DIE JONGEREN IN EEN KWETSBARE POSITIE?

Over wie hebben we het als we spreken over jongeren in een kwetsbare positie? Naar welke jongeren gaat de aandacht dan in het bijzonder uit?

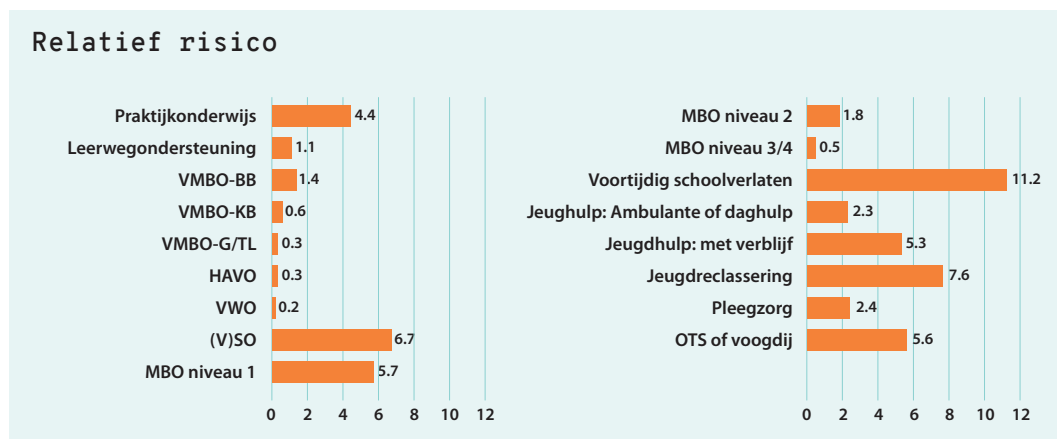
Verhoogde kans op inactiviteit

Zoals gezegd, het gaat om jongeren die een verhoogd risico lopen om niet mee te doen, langs de kant te komen staan. In dit verband spreekt men wel van NEET-jongeren: jongeren *Not in Education, Employment or Training*. In 2014 ging het om 11,5 procent van de Nederlandse jongeren, circa 285.000 jongeren.¹³

Figuur 1 maakt duidelijk dat sommige (groepen) jongeren een verhoogd risico lopen om NEET te worden,

in het bijzonder jongeren uit het praktijkonderwijs, het voortgezet speciaal onderwijs en de entree opleiding (mbo niveau 1). Meer in algemene zin lopen alle jongeren die het onderwijs voortijdig verlaten (zonder startkwalificatie) een aanzienlijk verhoogd risico. Dat geldt ook voor jongeren die een beroep doen/gedaan hebben op vormen van jeugdzorg.

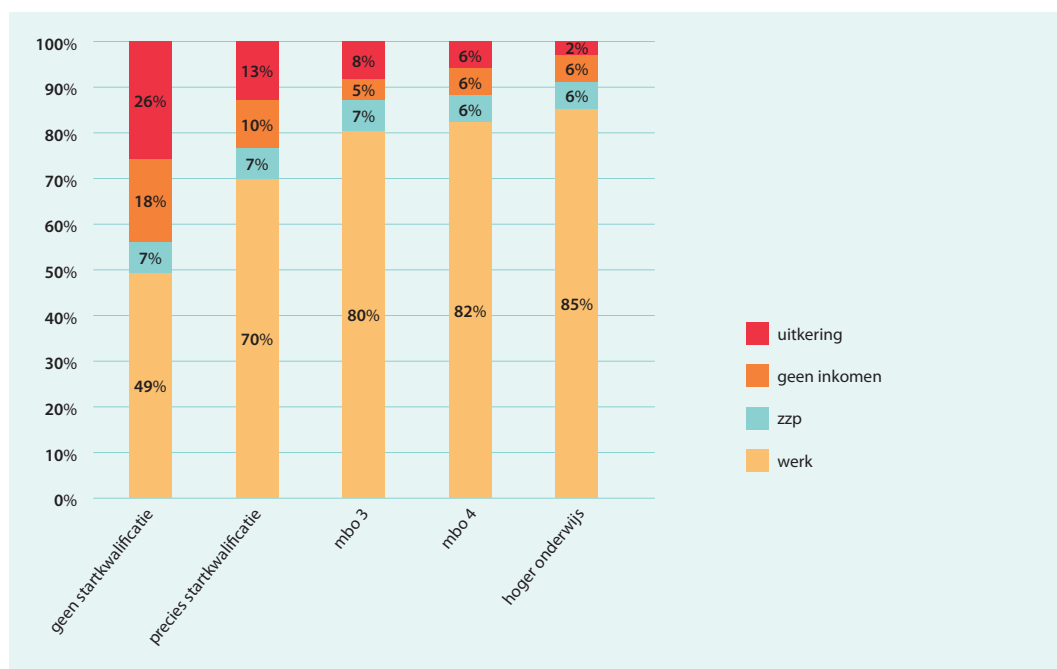
Figuur 1
Relatief risico om
NEET te worden,
peildatum
oktober 2014

Verhoogde kans op werkloosheid

Wanneer we kijken naar de kansen van jongeren op de arbeidsmarkt, zien we een vergelijkbaar beeld: jongeren zonder startkwalificatie doen het beduidend minder goed op de arbeidsmarkt dan jongeren met startkwalificatie. Zo komt het CBS al jarenlang tot de conclusie dat jongeren zonder startkwalificatie tweemaal zoveel kans hebben om werkloos te zijn dan jongeren met startkwalificatie.¹⁴ Ook het CPB komt in zeer recent onderzoek tot de conclusie dat jongeren zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt minder succesvol zijn, op verschillende fronten: werk, economische zelfstandigheid, baanzekerheid en werkzekerheid.¹⁵ Zo laat figuur 2 zien dat jongeren zonder startkwalificatie hun inkomen minder vaak uit werk halen, en vaker uit een uitkering.

Figuur 2
Voornaamste
inkomensbron
van niet meer
studerende
jongeren (CPB,
2018)

¹³ Aanpak 16-27 (2017), *Feiten en Cijfers, Jongeren van 16-27 op weg naar zelfstandigheid*.

¹⁴ CBS, cijfers februari 2017

¹⁵ CPB (2018), *Waarde van een startkwalificatie op de arbeidsmarkt, Den Haag*.

Zonder startkwalificatie heb je het dus over het algemeen lastiger op de arbeidsmarkt. Alhoewel dergelijke cijfers niet automatisch betekenen dat elk individu (in zoverre haalbaar) er beter aan doet om een startkwalificatie te behalen, verklaren deze cijfers wel waarom de aandacht in termen van jongeren in kwetsbare positie primair uitgaat naar jongeren zonder startkwalificatie. En waarom de overheid nog steeds als generiek doel hanteert: alle jongeren een startkwalificatie.

Verhoogde kans op voortijdig schoolverlaten

Om 'het niet meedoen' van de jongeren tegen te gaan, is de aandacht in eerste instantie vooral uitgegaan naar het bestrijden van voortijdig schooluitval (uitstroom uit het onderwijs zonder startkwalificatie). En niet zonder succes. Het overall vsv percentage is de laatste jaren flink teruggedrongen.¹⁶ Het zijn met name nog de jongeren op mbo niveau 1 (entree) die een serieus risico lopen het onderwijs zonder startkwalificatie te verlaten, bijna 30 procent.¹⁷ Op mbo niveau 2 gaat het om 8,5%; waarbij we ons moeten beseffen dat het op niveau 2 in absolute aantallen om beduidend meer leerlingen gaat dan binnen de entree opleiding. De laatste tijd zien we ook steeds meer aandacht ontstaan voor de uitval in niveau 3 en 4 (circa 3 %); die is in absolute aantallen het hoogst. Voortijdig schooluitval binnen het voortgezet onderwijs is zeer beperkt. Wat wel opvalt is dat er in de overgang van vmbo naar mbo veel leerlingen uitvallen, dat wil zeggen de overstap (toch) niet maken. In absolute aantallen ging het in het schooljaar 2015/2016 om maar liefst 7700 jongeren.¹⁸ In de definitie van het Ministerie van OCW zien we dan ook nog steeds nadrukkelijk aandacht voor de kwetsbare positie van jongeren die doorstromen vanuit het pro, vso, vmbo-bb, en entree naar entree of mbo niveau 2.

Uitstroom naar werk

Met de jaren is het besef gegroeid dat niet alle jongeren een startkwalificatie kunnen of willen behalen. En dat sommige van deze jongeren meer gebaat zijn met ondersteuning bij het vinden en behouden van werk dan met toeleiding naar het reguliere onderwijs. In onderstaande tabel is bij benadering weer gegeven om hoeveel jongeren het gaat die jaarlijks zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, en de arbeidsmarkt opkomen.

Figuur 3
Uitstroom uit
onderwijs
(= uitstroom
naar werk)

Herkomst	Uitstroom uit onderwijs 2016 - 2017	
Vso - profiel arbeidsmarkt	1.847	8 %
Vso - profiel vervolgonderwijs	1.313	6 %
Pro	3.108	14 %
Vmbo - basisberoepsgericht	1.757	8 %
Mbo 1 (entree)	3.375	15 %
Mbo 2 (zonder diploma)	10.441	48 %
Totaal	21.841	

Bronnen: Onderwijs in cijfers, 2018; MBO-Raad, 2018

Al met al gaat het om een grote groep jongeren die jaarlijks zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, circa 22.000. Jongeren voor wie het niet vanzelfsprekend is dat ze meedoen op die arbeidsmarkt. Die in meer of mindere mate ondersteuning nodig hebben bij het vinden én behouden van werk, maar die ondersteuning nu lang niet altijd krijgen. In dit verband wordt de laatste tijd steeds vaker de term 'minder zelfredzame jongeren' gebruikt, wat wel gedefinieerd wordt als 'jongeren die extra hulp nodig hebben om op de juiste plek te komen en te blijven'.¹⁹

¹⁶ Het meest recente overall vsv percentage is 1,75% (schooljaar 2016-2017). Bron: Onderwijsincijfers.nl

¹⁷ Bron: Onderwijs in cijfers, februari 2018

¹⁸ Ministerie OCW, Brief aan de Tweede Kamer (mei 2017), *Stand van zaken aanpak voortijdig schoolverlaten: naar een passende plek voor alle jongeren*.

¹⁹ Brief aan de Tweede Kamer (maart 2018), *Samen aan de slag, verbreden van de vsv-aanpak naar samenwerking voor minder zelfredzame jongeren*.

Niet alleen schoolverlaters; naar een bredere definitie

Het besef groeit dat de aandacht niet alleen uit zou moeten gaan naar de jongeren die nu zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, maar dat de groep jongeren in een kwetsbare positie groter is. Een meer ruime definitie is nu gangbaar. Zo zien we ook steeds meer aandacht voor:

- De zogenaamde thuiszitters; de jongeren die al (bij wijze van spreken) thuis op de bank zitten zonder opleiding of werk; een deel van hen is in beeld omdat ze een beroep doen op ondersteuning bij werk en/of inkomen; een groter deel doet dat niet (omdat ze bijvoorbeeld nog bij de ouders wonen of niets met de gemeente te maken willen hebben) en behoort daarmee tot de groep 'onzichtbaren'.
- De (kwetsbare) positie van jongvolwassenen 23-27 jaar; recent onderzoek heeft uitgewezen dat er zo'n 64.000 23-27 jarigen zijn, zonder startkwalificatie, zonder opleiding of werk. De wereld van deze '23-plussers' is vaak een heel andere dan die van '23-minners'; dit betreft in het bijzonder hun inkomensbehoefte die vaak juist belemmerend blijkt te werken voor het volgen van een mbo-opleiding; ook de zorg voor eventuele kinderen, de afstand tot het onderwijs, en dergelijke spelen een rol.²⁰
- Naast de 'traditionele' onderwijssoorten (vso, pro, entree), zien we groeiende aandacht voor de meer kwetsbare positie van een deel van de jongeren binnen het vmbo en binnen mbo niveau 2; veel opleidingen geven aan deze jongeren niet de begeleiding te kunnen bieden die ze nodig hebben.
- De positie van migrantenjongeren; hun kwetsbaarheid heeft ook te maken met discriminatie op de arbeidsmarkt.
- De kwetsbare positie van deze jongeren ook als ze wel werk hebben. Cijfers wijzen uit dat deze jongeren niet zelden hun werk weer verliezen. Daarnaast worden ook deze jongeren geconfronteerd met een arbeidsmarkt die verder flexibiliseert, wat ook voor deze jongeren betekent dat zij vaker dan in het verleden op zoek moeten naar een nieuwe baan. Het is dan ook van groot belang dat er blijvend geïnvesteerd wordt in het up to date houden van hun kennis en vaardigheden. Onderzoek wijst echter uit dat juist laagopgeleiden (na de initiële opleidingen) de minste scholing ontvangen.²¹

Ramingen van het aantal jongeren in een kwetsbare positie variëren; binnen de Aanpak 16-27²² wordt er momenteel van uitgegaan dat circa 15 procent van alle jongeren en jongvolwassenen zich in een kwetsbare positie bevindt. Het gaat dan in totaal om circa 375.000 personen.

2.3 - WAT MAAKT HUN POSITIE KWETSBAAR?

Wat maakt dat deze jongeren en jongvolwassenen zich in een kwetsbare positie bevinden?

In de persoon gelegen factoren

Als vanzelfsprekend gaat de aandacht uit naar de eventuele beperkingen van deze jongeren zelf. Het gaat bijvoorbeeld om jongeren met een verstandelijke beperking, psychiatrische stoornissen zoals ADHD en autisme, of fysieke beperkingen. Deze aandoeningen vormen als het ware een risicofactor voor problemen waar zij mee te maken kunnen krijgen, zoals gedragsproblematiek, gezondheidsproblemen, schulden of verslavingsproblematiek.

In de sociale context gelegen factoren

De kwetsbare positie van deze jongeren kan ook het gevolg zijn van problemen in de thuissituatie (relatieproblemen van ouders, schuldenproblematiek, gezondheidsproblemen gezinsleden, etc.), een gebrek aan steun vanuit thuis, het leven buiten op straat, etc.

²¹ SCP (2016), *Aanbod van Arbeid 2016*.

²² De Aanpak 16-27 is een samenwerking van gemeenten, NJi (Nederlands Jeugdinstituut), Movisie, Divosa en VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten) gericht op het ondersteunen van gemeenten bij het komen tot een samenhangende aanpak met partners op verschillende leefgebieden.

Steeds meer oog voor omgevingsfactoren

Steeds vaker en luider klinken de signalen dat de kwetsbaarheid van deze jongeren niet alleen te maken heeft met in de persoon gelegen factoren, of in de sociale context gelegen factoren, maar ook met een arbeidsmarkt en maatschappij die steeds meer en hogere drempels opwerpt. Te denken valt aan:

- Toenemende eisen binnen het onderwijs (zoals ten aanzien van zelfstandig werken).
- Toenemende eisen op de arbeidsmarkt, waardoor laaggeschoold werk minder toegankelijk geworden is; ook zien we dat vanwege de verschuiving van het laaggeschoold werk van de productie naar de dienstverlening jongeren over meer soft skills moeten beschikken; dat zijn vaak net de vaardigheden waar een belangrijk deel van deze jongeren niet in uitblinkt.
- Flexibilisering op de arbeidsmarkt, met als gevolg dat deze jongeren vaker dan in het verleden op zoek moeten naar een nieuwe baan.
- Nadruk vanuit de overheid op zelfredzaamheid, en dientengevolge een gebrek aan ondersteuning; denk bijvoorbeeld aan de zoektermijn van vier weken die gemeenten hanteren wanneer mensen zich melden voor ondersteuning bij werk en inkomen.
- Gebrek aan samenwerking tussen partijen; jongeren die jongeren die tussen wal en schip belanden, jongeren die 'rondgepompt' worden; denk bijvoorbeeld aan gemeenten die jongeren in het kader van de scholingsplicht naar het mbo verwijzen; en opleidingen die de jongeren weer terug naar gemeenten sturen omdat ze niet voldoen aan de instroomeisen.

Het groeiend besef van de invloed van omgevingsfactoren, is ook de reden waarom breed de overtuiging leeft dat het beter is te spreken van 'jongeren in een kwetsbare positie' dan van 'kwetsbare jongeren'.

Bovenstaande verklaringen lezen we ook terug in een recente definitie van jongeren in een kwetsbare positie van de Werkagenda 16-27: *"Deze jongeren hebben doorlopende ondersteuning nodig bij de overgang naar volwassenheid. Als zij 18 jaar worden, verandert er veel voor hen. Van de 'beschermende' omgeving van de vo-school en de jeugdhulp, belanden zij in de vraaggerichte Wmo en de meer eisenstellende Participatiewet. Ze krijgen te maken met regelingen en instanties die gericht zijn op volwassenen en een zekere mate van zelfredzaamheid veronderstellen. Deze jongeren lopen hierdoor het risico om tussen wal en schip te raken."*

2.4 - GEMELEERDE GROEP

Voor de goede orde: het gaat allerm minst om een homogene groep. Uit interviews met de jongeren blijkt telkens weer hoezeer elk verhaal bijzonder is. Het meest in het oog springend zijn de voorbeelden van jonge mensen die met een stapeling van problemen te kampen hebben, uiteenlopend van schulden tot gezondheidsproblemen, van gebrek aan woonruimte tot sociaal isolement. Er wordt wel gesproken over 'overbelasten'. Het zijn personen bij wie er sprake is van hardnekkige, zware en complexe problematiek, en bij wie de situatie niet zelfden als uitzichtloos wordt ervaren. Alleen toeleiding naar opleiding of werk is in deze gevallen nooit de (hele) oplossing. Het is een groep voor wie de algemene maatregelen onvoldoende zijn en een meer intensieve, integrale benadering noodzakelijk is. Tegenover deze groep met veel problemen staan vele jongeren zonder opleiding of werk voor wie het uitzicht minder somber is. Die soms al geholpen zijn met een klein duwtje in de rug; dat geldt zeker voor een deel van de leerlingen uit het praktijkonderwijs. Ook kan gedacht worden aan jongeren die in het verleden ongelukkige keuzes gemaakt hebben, zoals leerlingen uit het vmbo die de opleiding niet afgemaakt hebben of de overstap naar het mbo niet gemaakt hebben, of leerlingen die een verkeerde richting gekozen hebben. Kortom, een gemêleerde groep. Dat betekent dat ook in de oplossingen gezocht moet worden naar diversiteit en maatwerk.

PERSPECTIEF OP WERK: HET NIEUWE DENKEN

Hoe kan deze jongeren in een kwetsbare positie perspectief op werk geboden worden? In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de heersende overtuigingen over 'wat werkt'; het 'nieuwe denken' rondom de toeleiding naar werk van deze jongeren. Maar eerst brengen we in kaart welke partijen op dit terrein actief zijn; partijen met wie als praktijkonderwijs vaak al in meer of mindere mate samenwerken!

3.1 - REGIONAAL EN LOKAAL KRACHTENVELD

Welke partijen zien we regionaal en lokaal een actieve rol spelen om jongeren in een kwetsbare positie perspectief op werk te bieden?

- Gemeenten (diensten zoals werk & inkomen, jeugdzorg, wmo, sociale teams e.a.);
- SW-bedrijven (soms gefuseerd met diensten werk & inkomen);
- Regionale werkbedrijven;
- Werkgeversservicepunten;
- Reguliere opleidingen (vso, pro, vmbo, mbo);
- Niet-reguliere opleidingen (in allerlei vormen, denk bijvoorbeeld aan particuliere initiatieven zoals werkplaatsen);
- RMC;
- Aanpak jeugdwerkloosheid;
- SBB (met onder meer Boris);
- Leerwerkloket;
- Voormalig AWBZ-instellingen;
- Re-integratiebureaus/Jobcoachorganisaties/Uitzendbureaus;
- Werkgeversorganisaties en werkgeversinitiatieven;
- Commerciële onderzoeks- en adviesbureaus;
- Landelijke en regionale projecten (denk bijvoorbeeld aan Ingeschakeld).

Deze partijen weten elkaar over het algemeen steeds beter vinden; overal in het land zien we mooie voorbeelden van samenwerking. Tegelijkertijd moeten we constateren dat samenwerking niet vanzelfsprekend is, en jongeren niet zelden de dupe zijn van een gebrek aan samenwerking.

Breed leeft de overtuiging dat een aanpak die lokaal is ingebed de meeste kans van slagen biedt als het gaat om het in gesprek komen met de jongeren en het bieden van een levensbreed/integraal ondersteuningsaanbod. Zo bezien zijn de decentralisaties die enige jaren geleden ingezet zijn toe te juichen. Tegelijkertijd worden we ook nadrukkelijk geconfronteerd met de keerzijden van deze decentralisaties. Gemeenten hanteren verschillend beleid wat behoorlijk belemmerend kan werken. Zo hebben scholen voor praktijkonderwijs maar bijvoorbeeld ook grotere werkgevers last van verschillend beleid ten aanzien van de inzet van jobcoaching.

Niet alles kan lokaal worden opgelost; ook omdat niet alles lokaal aanwezig is. Als het gaat om opleiden (op maat), is regionale samenwerking van belang. Datzelfde geldt voor het creëren van werkplekken bij grotere werkgevers. Ook is het belangrijk om regionaal en landelijk kennis en ervaring te delen over 'wat werkt'.

3.2 - HET NIEUWE DENKEN

Wat biedt jongeren in een kwetsbare positie perspectief op werk? Wat zijn de heersende overtuigingen over wat werkt? Hier valt veel over te zeggen; we pikken er een aantal zaken uit.²⁴

Maatwerk 2.0

Maatwerk is het sleutelbegrip. Maatwerk in de transitie van school naar werk voor individuele jongeren en maatwerk in manier waarop een individueel bedrijf betrokken kan worden. Maatwerk is een vaak gebezigd en daarmee ook afgesleten begrip. Waar we hierover spreken is een nieuwe, meer radicale vorm van maatwerk waarin het niet in de eerste plaats gaat om flexibilisering van het systeem, maar om te doen wat nodig is voor een individu. Daarbij gaat het om een integrale benadering: alle levensgebieden, gericht op participatie in brede zin. Het is duidelijk dat dit type oplossingen op regionaal of lokaal niveau gerealiseerd moet worden. Partijen als de school, de gemeente en bedrijven zijn als eerste aangesproken, in tweede instantie ook hulpverlening, jongerenwerk en anderen.

Preventief denken: versterken eigen kracht en redzaamheid

De beperkingen van (een deel van) deze jongeren vormen als het ware een risicofactor voor problemen waar zij mee te maken kunnen krijgen. Deze problemen, en de vraag hoe zij er al dan niet met hulp van hun netwerk mee kunnen omgaan, bepaalt uiteindelijk hoe ze in de maatschappij functioneren. Om de problemen en beperkingen het hoofd te bieden wordt allereerst ingezet op het versterken van de eigen kracht: het ontwikkelen van hun eigen talenten en mogelijkheden, alsmede op het versterken van het adaptief vermogen (hoe je omgaat met dagelijkse taken). Daarnaast wordt ingezet op bewustwording van het eigen netwerk, en het mobiliseren en versterken daarvan. Om duidelijk te maken dat zelfredzaamheid ook kan betekenen dat je de hulp van anderen weet in te schakelen, ontdoet het SCP deze term van het 'zelf' en komt zo tot de term 'redzaamheid': *"De mate waarin mensen in staat zijn zelf of met hulp van anderen hun problemen het hoofd te bieden of ermee om te gaan."*²⁵ In het nieuwe denken komen de publieke voorzieningen, bijvoorbeeld in het kader van de Participatiewet, pas in beeld als het laatste redmiddel. Echter, omdat veel van deze jongeren amper over een sociaal netwerk beschikken, en/of dat netwerk niet altijd bereid en in staat is om de hulp daadwerkelijk te bieden, is de inzet van publieke voorzieningen vaak nodig.

Transitiedenken

Het transitiedenken ziet de overgang van school naar werk als een fase in de loopbaan van de jongere. Een fase die begint op school en die doorloopt in het werk. Vanuit school zijn een gedegen oriëntatie en voorbereiding op werk van groot belang; stages spelen hierin van oudsher een cruciale rol; maar ook het onderwijs zelf moet zo levensecht zijn. Na het verlaten van de school gaat het niet alleen om het vinden van werk, maar ook om werkbehoud. Bekend is dat deze jongeren ook op dat punt kwetsbaar zijn. Door de overgang niet als een momentopname maar als een transitiefase of –proces te bekijken, ontstaat een ander perspectief: meerdere partijen zijn bij de transitie betrokken en hebben een opdracht in het succesvol laten verlopen van de transitie. Dat vraagt om samenwerking en het oppakken van gezamenlijke verantwoordelijkheid. Partijen als scholen, bedrijven, gemeenten en ondersteunende partijen moeten samen optrekken om uitval in de transitie te voorkomen en in te grijpen als het toch misgaat. Kijken we naar de betrokkenheid van scholen bij het behoud van werk (of beter gezegd: het aan het werk blijven), ligt de focus in denken nog vooral op de eerste jaren op de arbeidsmarkt.²⁶ Steeds vaker klinken geluiden dat deze jongeren in het kader van leven lang leren gedurende een veel langere periode zouden moeten kunnen

²⁴ De inhoud van deze paragraaf is een bewerking van het denken zoals beschreven in het rapport: Eimers, T. et al (2017), *Van school naar werk, naar een andere benadering*.

²⁵ SCP (2016), *Rondom de transitie, overall rapportage sociaal domein 2015*, Den Haag.

²⁶ Zo gaat de Onderwijsinspectie in het kader van de nazorgplicht van het praktijkonderwijs uit van een horizon van 1 jaar.

terugvallen op de school, voor het up to date houden en versterken van hun kennis en vaardigheden.

Anders begeleiden

Uit gesprekken met jongeren en professionals komt naar voren dat de huidige manier van benaderen en begeleiden vanuit overheid en onderwijs vaak onvoldoende werkt. Vooral voor jongeren met complexe en langdurige problematiek schiet de bestaande aanpak te kort. Het is het gebrek aan aandacht voor de persoon en zijn of haar persoonlijke verhaal dat maakt dat de jongeren zich niet werkelijk gesteund en verder geholpen voelen. Het belangrijkste knelpunt is dat de benadering van de jongere vaak eendimensionaal is: het gaat om school, of werk, of een uitkering. In werkelijkheid hebben de jongeren te maken met vraagstukken op verschillende leefgebieden en is er vaak sprake van bijkomende problemen, zoals schulden, woonproblemen, gebrek aan inkomen, psychische of lichamelijke problemen. Om hen daadwerkelijk te kunnen helpen is daarom een integrale benadering nodig waarvoor eerst vertrouwen opgebouwd moet worden in de begeleiding. Daarvoor is het belangrijk dat jongeren zich als persoon gekend voelen. Dat er oprechte aandacht is voor wie zij zijn en wat er speelt in hun leven. Dat ze niet veroordeeld worden, maar met respect benaderd worden. Zo houden we ook de regie daar waar die hoort: bij de jongere zelf.

Aansluiten bij de leefwereld betekent ook dat het werkt om jongeren in hun eigen leefwereld op te zoeken. Dat kan thuis zijn, maar ook op straat of bijvoorbeeld op de sportclub. Veel van deze jongeren hebben een grote afstand tot de gemeente; dat maakt gemeenten niet tot de meest aangewezen partij om het gesprek aan te gaan. De jongeren hebben soms (maar zeker niet altijd) meer vertrouwen in hun oude school, of bijvoorbeeld in jongerenwerkers. Ook rolmodellen, zoals de voetbaltrainer of de supermarktmanager, kunnen betrokken worden. Goede ervaringen worden elders opgedaan met de inzet van jongeren met soortgelijke ervaring (zogenaamde peer2peer aanpakken).

Passend werk creëren

Veel van de jongeren in een kwetsbare positie zijn niet één op één te matchen op vacatures. Zoals het aan de kant van de jongere nodig is om de voorwaarden te realiseren om te kunnen gaan werken, zo moet ook aan de kant van de werkgever toegewerkt worden naar een plaatsing. Ook hier speelt vertrouwen een belangrijke rol. Werkgevers zijn bereid een zeker risico te nemen als ze weten dat de voorwaarden voor hen positief zijn: een duidelijk beeld over de waarde die deze jongeren kunnen creëren, ondersteuning bij problemen, beperken van financiële risico's en het ontzorgen bij administratieve lasten. De praktijk laat zien dat scholen die investeren in een goed netwerk van bedrijven en die ook bereid zijn onderling en met overheden samen te werken beter in staat zijn om ook moeilijk plaatsbare leerlingen aan een stageplek te helpen en om de stage als opstap naar werk in te zetten. Jobcarving en functiecreatie zijn belangrijke en beloftevolle instrumenten, maar niet voldoende: het gaat nadrukkelijk ook om de begeleiding van de jongere en zijn of haar werkomgeving én om het realiseren van de juiste voorwaarden voor de werkgever.

Adequaat aanbod: alternatieve routes

Als het toch niet lukt om de jongere toe te leiden naar een reguliere opleiding of regulier werk, dan zijn er alternatieven nodig. Vaak is dat lastig, want het reguliere systeem is sterk gericht op scholing, startkwalificatie en betaald werk. In de marge van het bestel ontstaan telkens weer voorzieningen waar jongeren wel terecht kunnen als ze uitvallen. Kenmerkend is dat in dit soort alternatieve voorzieningen de jongere zelf centraal staat. Er wordt gekeken naar wat nodig is: persoonlijke aandacht en betrokkenheid en een grote vrijheid om individueel aan te passen. Korte scholings- trajecten, zoals brancheopleidingen of trainingen, kunnen een rol spelen. Het is een kenmerk van dit soort voorzieningen dat ze zich niet primair richten op de eisen die het beleid en de regelgeving stellen. Ze staan daarom altijd op gespannen voet met het 'systeem'. Het is een maatschappelijk zeer moeilijke, maar daarom niet minder noodzakelijke opgave om zowel in te zetten op startkwalificaties, diploma en betaald werk, als tegelijkertijd ruimte te bieden voor alternatieven en voor individuele oplossingen.

4

PRAKTIJKONDERWIJS : HET BESTE WAT ER IS

Het praktijkonderwijs stelt zichzelf tot doel om de eigen kracht en de redzaamheid van deze jongeren te versterken. Met als doel dat deze jongeren zoveel als mogelijk meedoen in de maatschappij. Om mee te kunnen doen in de maatschappij is (betaald) werk van groot belang. Betaald werk biedt deze jongeren onder meer eigenwaarde, zelfvertrouwen, sociale contacten en inkomen. Perspectief op werk bieden, is dan ook waar het praktijkonderwijs voor gaat en staat. Zoals voor Dylan.

Dylan (19)

Dylan (nu 19 jaar) wist altijd al wat hij wilde worden: vrachtwagenchauffeur. Op zo'n mooie grote truck. Net zoals zijn vader. Maar hoe kom je daar? Dit is waar de school hem goed bij kan helpen. Een entree diploma logistiek lijkt minimaal nodig. Maar hij heeft helemaal geen trek in die opleiding. Dylan is zo'n typische praktijkschool jongen: eentje die een hekel heeft aan leren uit de boeken, les krijgen in een klaslokaal. De school krijgt hem zover dat hij het probeert, én er niet meteen de brui aan geeft. Maar na drie maanden werkt het echt niet meer en stopt hij met zijn entree opleiding. Vakken als taal en rekenen konden hem niet boeien. Code 95, gericht op wat je als beroepschauffeur moeten weten en kunnen, haalt hij vervolgens wel. School gaat vervolgens in gesprek met het stagebedrijf: *'werkgever, wat moet Dylan echt kunnen om vrachtwagenchauffeur te worden, en wat heeft hij echt aan diploma's e.d. nodig?'* Het antwoord: een entreediploma hoeft niet per se, een vrachtwagenrijbewijs wel. Dylan wil zo graag zijn droom realiseren, dat hij met volle overgave stort op het behalen van het vrachtwagenrijbewijs. Voor Dylan geen eenvoudige opgave; tot driemaal toe loopt het examen op een teleurstelling uit. Maar Dylan geeft niet op en de vierde keer is het raak! Toch gaat zijn droom niet meteen in vervulling. Dylan ervaart hoe weerbarstig de praktijk kan zijn. Bij zijn eerste werkgever mag hij 'slechts' op een kleine vrachtwagen rijden, waar hij al gauw klaar mee is. In de tussentijd haalt hij op eigen kracht, wel gesteund door ouders en school, het rijbewijs voor vrachtwagen aanhanger. En sinds kort rijdt hij voor zijn nieuwe werkgever met een grote vrachtwagen naar België op en neer.

*Dylan ervaart hoe
weerbarstig de
praktijk kan zijn.*

Welke visie, kwaliteiten, middelen, aanpakken vanuit het praktijkonderwijs dragen daar in wezenlijke mate aan bij? Met betrokkenen van binnen en buiten het praktijkonderwijs hebben we gesproken over 'het beste wat is' binnen het praktijkonderwijs; over wat zij - mede in het licht van het nieuwe denken zoals beschreven in het vorige hoofdstuk - als de kracht van het praktijkonderwijs ervaren. De volgende begrippen horen we telkens terugkomen in de verhalen: gepersonaliseerd leren, levensecht leren, een holistische visie en aanpak en het versterken van het netwerk rondom de jongeren. Graag gaan we met u in gesprek over wat er mogelijk is als we de kwaliteiten die het praktijkonderwijs ontwikkeld heeft, ten goede late komen aan andere jongeren in een kwetsbare positie. De kwaliteiten zoals we die in dit hoofdstuk presenteren worden – in de blauwe blokken – ondersteund met concrete voorbeelden uit de praktijk.

4.1 - GEPERSONALISEERD LEREN

- **Talentontwikkeling** Het praktijkonderwijs is primair gericht op het ontwikkelen van de talenten van deze jongeren (op wat deze jongeren wél kunnen); de jongeren en hun talenten staan centraal, niet het curriculum. Aansluiten bij de passie(s) van de leerling is een belangrijke leerstrategie: 'learning through interest'. Waarbij een belangrijke toegevoegde waarde van de school is om die passie te verbinden met waar vanuit werkgevers vraag naar is. Verder is de insteek om 'te doen wat nodig is' om de talenten van de jongeren tot hun recht te laten komen.
- Het praktijkonderwijs is leidend als het gaat om **gepersonaliseerd onderwijs (individuele leerroutes)**. Op een groot aantal scholen zien we leerlingen langs persoonlijke plannen van aanpak werken aan hun persoonlijke leerdoelen; meer en meer scholen zijn in staat om het onderwijs op maat te maken door delen van het curriculum persoonlijk te maken; de ondersteuning van leerlingen heeft ten dele ook het karakter van individuele coaching. Om leerlingen maatwerk te kunnen bieden, werken steeds meer scholen met elkaar samen, waarbij de gedachte is dat scholen tezamen een dekkend en hoogwaardig aanbod aan uitstroomrichtingen bieden.
- **Positieve benadering (bevestiging)** Vaak gaat het om jongeren met een laag zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen.²⁷ Binnen het praktijkonderwijs wordt 'het beste wat er al is' – competenties, passies van de jongere – als vertrekpunt van ontwikkeling genomen.²⁸ Leerlingen worden gewaardeerd en erkend; positieve bekrachtiging is een belangrijk onderdeel van de aanpak. Wanneer de leerling gaat zien wat zijn kwaliteiten/krachten zijn, en daar ook in gelooft en op vertrouwt, is hij meer gemotiveerd en beter in staat nieuwe vaardigheden te leren en eigen potenties volledig te ontwikkelen. Door uit te gaan van de mogelijkheden, wordt de ernst en mate van de beperking(en) van ondergeschikt belang waardoor de leerling zich zekerder voelt en daardoor de mogelijkheid voor zichzelf kan creëren om zich verder te ontwikkelen.
- **Positief en realistisch beeld van de (arbeids)mogelijkheden** van deze jongeren. Juist vanwege het veelal lage zelfbeeld van deze jongeren, is het heel belangrijk dat er anderen zijn die de talenten van deze jongeren wel zien en hen (en hun sociale context) daarop wijzen. Tegelijkertijd zien we ook de nodige jongeren hun eigen mogelijkheden overschatten. De professionals uit het praktijkonderwijs hebben oog en gevoel voor de talenten van deze jongeren, zonder hun beperkingen daarbij uit het oog te verliezen. Door de vertaalslag naar de arbeidsmarkt te maken helpen ze de jongeren om hun eigen **arbeidsidentiteit** op te bouwen.
- Behalve dat het praktijkonderwijs werkt aan het beeld dat de jongeren zelf hebben van hun arbeidsmogelijkheden, heeft het pro ook veel ervaring als het gaat om het creëren van een positief, realistisch beeld bij werkgevers. Het pro heeft de laatste jaren, samen met andere organisaties (zoals SBB/Boris), de kunst van het **adaptief kwalificeren** verder ontwikkeld, met als inzet een maximaal civiel effect, passend bij de mogelijkheden van de individuele jongere. Er is een breed palet aan kwalificatiemogelijkheden, waaronder: entree binnen het pro, branchecertificaten en praktijkverklaringen. Daarbij is het pro goed in staat aan te geven wat deze jongeren nodig hebben om goed te kunnen functioneren (**ondersteuningsbehoefte**), waarmee ze belangrijke partners voor werkgevers en gemeenten zijn.

²⁷ Douma, J. (2018), Jeugdigen en jongvolwassenen met een lvb, kenmerken, diagnostiek en interventies.

²⁸ Door het beste wat er al is als vertrekpunt te nemen, en daar aandacht aan te geven (in plaats van aandacht te geven aan wat deze jongeren niet kunnen), ontstaan bij de leerling de positieve emoties die de kans op groei vergroten. Wetenschappelijk onderzoek heeft uitgewezen dat een dergelijke benadering effectiever is.

- Het vinden van een werkplek (uitstroomplek) wordt op steeds meer scholen gevierd, en daarmee aangegrepen als een kans om de arbeidsidentiteit van de leerling te versterken.
- Een aantal scholen kent een 'wall of fame': foto's van oud-leerlingen die aan het werk zijn, in hun kracht; dat spreekt tot de verbeelding van de huidige leerlingen.
- Scholen met een zeer breed scala aan brancheopleidingen en -certificaten.
- Een pro-diploma. In het Rotterdamse wordt gediplomeerd op 3 niveaus: werk, werk met ondersteuning, leren & werken.

- De **betrokkenheid** van het personeel bij de individuele leerling, en de professionele relatie met de leerling, eindigt niet wanneer hij of zij na de laatste schooldag de schooldeur achter zich dicht trekt. De verantwoordelijkheid die binnen het praktijkonderwijs gevoeld wordt voor het meedoen van deze jongeren, reikt verder dan de nazorgplicht die pro-scholen wettelijk hebben. Die betrokkenheid wordt vaak getriggerd doordat oud-leerlingen die hun baan verliezen, eerder terugvallen op (de veiligheid van de oude) school dan zich bijvoorbeeld bij het gemeenteloket melden. We zien pro-scholen in het kader van **nazorg** zich op verscheidene wijzen inzetten om deze oud-leerlingen weer aan het werk te helpen: zo zijn er scholen die in hun eigen netwerk op zoek gaan naar werkplekken; ook zien we scholen deze oud-leerlingen in brengen in het overleg met gemeenten. We zien ook meer geformaliseerde vormen van inzet vanuit het pro, waarbij stagebegeleiders als jobcoaches ingezet worden; deze inzet wordt veelal vanuit gemeentelijke middelen gefinancierd. Dat scholen voor zichzelf een rol weggelegd zien ook in de eerste jaren op de arbeidsmarkt, is ook af te lezen aan termen als 'transitiecoach', 'transitiebegeleider', die steeds vaker gebezigd worden door de scholen.

- **WOW:** oud-leerlingen kunnen beroep doen op de expertise en het netwerk van een stagebegeleider vanuit de pro-school, die opgeleid is tot jobcoach.

4.2 LEVENSECHT LEREN

- **Ervaringsgericht leren** Binnen het praktijkonderwijs wordt gewerkt vanuit de ervaring dat deze leerlingen het beste leren door te doen (in plaats van 'uit de boeken'); instructies vooraf worden veelal kort gehouden. Binnen het praktijkonderwijs krijgen leerlingen veel ruimte om praktisch aan de slag te gaan, en concrete ervaringen op te doen, binnen en buiten de school. Deze ervaringen vormen voor de begeleiders belangrijke aangrijpingspunten voor het onderwijs en de individuele coaching.
- De laatste jaren maakt het pro een belangrijke ontwikkeling door naar (meer) **levensecht leren**. Uitgangspunt is dat inhoud en omgeving van de opleiding maximaal aansluiten op de praktijk; deze jongeren ontwikkelen zich over het algemeen in een 'echte' werkomgeving niet alleen beter en sneller dan in een schoolse omgeving, ook ontstaat de motivatie om te werken en te leren bij deze jongeren in een werkomgeving eerder dan in een schoolse omgeving. Om tot meer levensecht leren te komen zien we steeds verdergaande vormen van samenwerking met bedrijven en instellingen, waarbij het adagium vooral is: leren vindt zoveel als mogelijk binnen bedrijven plaats.

- TOP Academies, de laatste twee jaar van de opleiding (lessen en stages) wordt samen met bedrijven vorm gegeven, en binnen bedrijven gegeven; stagebegeleider is fulltime aanwezig binnen het bedrijf en verzorgt de opleiding met de bedrijfsopleider; leert zo ook het bedrijf/ de branche beter kennen.
- Binnen een Japans bedrijf in scheepsartikelen is een aparte afdeling opgezet voor bepaalde logistieke werkzaamheden (herverpakken, voorbereiden voor verzending, etc.) die bemand wordt door leerlingen van het pro: 8-10 leerlingen, mix niveaus, fulltime begeleid door klasse assistent.
- Ook de voorbereiding op de individuele stages wordt steeds meer levensecht vorm gegeven: ter voorbereiding op de individuele stage gaan leerlingen naar een arbeidstrainingscentrum (ATC); dit ATC bevindt zich buiten school, in een bedrijfshal. Het werk doet ertoe: er worden producten gemaakt voor bedrijven.

- **Vernieuwend** Een bijkomend aspect van het 'anders leren' van deze jongeren is dat scholen creatief moeten en durven te zijn als het gaat over het ontwikkelen van andere onderwijsconcepten. Het praktijkonderwijs is de kraamkamer van vernieuwende onderwijsvormen, opleidingsmethodieken, etc.

- Leerlingen plaatsen in een heterogene groepssamenstelling; zo worden leerlingen op momenten bewust in verticale groepen geplaatst, om te leren met mensen van andere leeftijden te communiceren (wat ze in het werk straks ook moeten kunnen).
- Scholen organiseren zich niet horizontaal maar verticaal, zodat een groep docenten (bijvoorbeeld in een bepaalde richting) verantwoordelijk is voor een groep leerlingen van in- tot uitstroom.

4.3 - HOLISTISCHE VISIE EN AANPAK

- **Holistische visie:** werk en leren is van cruciaal belang om mee te kunnen doen in de samenleving, maar er wordt ook op andere domeinen zelfredzaamheid verwacht. **Brede vorming:** vanuit het pro wordt, naast leren en werken, ook ingezet op het versterken van de eigen kracht en redzaamheid binnen bijvoorbeeld wonen en vrije tijd. Ook is er nadrukkelijk aandacht voor de ontwikkeling van het burgerschap van deze jongeren (hier kan het bijvoorbeeld gaan om het stemrecht en donorregistratie, maar ook om vragen als: Hoe verhoud je je tot de maatschappij? Accepteer je verschillen tussen mensen? Ga je stemmen? Etc.) Vanuit deze holistische visie, is er ook nadrukkelijk aandacht voor wat er speelt in het leven van deze jongeren (Hoe gaat het thuis?). Steeds vaker wordt gesproken over integrale begeleiders van leerlingen; begeleiders die oog hebben voor het functioneren van de leerling op verschillende leefgebieden. Van nature is het praktijkonderwijs meer dan andere schoolsoorten daarom ook gericht op samenwerking met partijen vanuit andere leefgebieden.

- Zo ontwikkelden een aantal scholen voor praktijkonderwijs voor leerlingen die bijna 18 jaar oud zijn het boekje '18 jaar, Klaar voor je toekomst?'. Doel van dit boekje is om leerlingen bewust te maken van wat er van hen verwacht wordt als ze 18 jaar worden; wat ze moeten regelen en aanvragen. Het biedt de leerlingen ook handelingsperspectief, door uit te leggen hoe ze het kunnen regelen en waar ze moeten zijn.
- In het kader van het versterken van het burgerschap van leerlingen zijn er talloze scholen voor praktijkonderwijs die zich inzetten voor het welzijn van bewoners uit de buurt. Een van deze scholen werkt nauw samen met een vrijwilligersorganisatie in de buurt; groepjes leerlingen voeren (begeleid) klusjes uit voor buurtbewoners die dat (tijdelijk) zelf niet kunnen.
- Als het gaat om het bieden van ondersteuning op andere leefgebieden, nog twee praktische voorbeelden: In een van de grote steden zijn met de gemeente afspraken gemaakt over de inzet van specialistische jeugdzorg. Er zijn nu 2 medewerkers binnen de pro-school werkzaam. En een school uit Zeeland heeft een life coach in dienst (met subsidie vanuit gemeente) die oud-leerlingen ondersteunt bij de dingen waar ze in hun leven tegenaan lopen. Vaak blijken dat financiële kwesties te zijn.

- Het pro is zich als geen ander ervan bewust dat de kans op werk vinden én behouden bij deze jongeren voor een belangrijk deel bepaald wordt door hun **werknemersvaardigheden**; denk aan op tijd komen, er verzorgd uitzien, het uitvoeren van opdrachten van leidinggevenden, etc. Daarnaast is er vanuit het pro veel oog voor de **sociaal emotionele ontwikkeling** van de leerling. De sociaal emotionele kwaliteiten van de leerlingen bepalen in belangrijke mate de kans op werk vinden en vooral op werk behouden. Denk bijvoorbeeld aan zelfbewustzijn (wie ben ik, wat wil ik), zelfvertrouwen, empathie en zelfregulatie, of meer specifiek aan bijvoorbeeld het vermogen om moeilijke kwesties op een rustige wijze te bespreken of het vermogen om de eigen grenzen aan te geven en om hulp te vragen. Daarbij is het van belang dat leerlingen wanneer zij (extern) individueel stage gaan lopen (en de stagebegeleider dus niet permanent aanwezig is) over een zeker basisniveau aan sociale en werknemersvaardigheden beschikken. Een beproefde stageopbouw met onderwijs/coaching op maat draagt hieraan bij: eerst interne stages, dan (begeleide) oriënterende excursies/snuffelstages, (begeleide) groepsstages alvorens toe te komen aan individuele externe stages (veelal onder de vlag van LOB) en uiteindelijk plaatsingsstages (transitiestages) gericht op uitstroom naar een betaalde werkplek.

4.4 - VERSTERKEN NETWERK

- **Samenwerking met ouders.** De situatie thuis en de opstelling van ouders hebben een grote invloed op houding en gedrag van hun kind en daarmee, in positieve en negatieve zin, op het resultaat van de opleiding.²⁹ Het is van groot belang dat leerling, ouders en school (en indien aan de orde werkgever) op één lijn zitten ten aanzien van de persoonlijke leerdoelen en leerplannen. Daarvoor is het belangrijk ouders te helpen een toekomstbeeld te ontwikkelen dat bij de leerling past.

²⁹ Woude, S.L. van der (2015), *Het verschil maken, arbeidsperspectief voor jongeren met beperkingen*.

- Scholen die het gesprek met ouders bij hen thuis voeren, vanuit de ervaring dat huisbezoeken bijdragen aan het creëren van een vertrouwensband.
- De Big Picture scholen binnen het pro besteden veel aandacht aan ouderbetrokkenheid: zo helpen ouders en families helpen mee om het leerplan van de leerling vorm te geven. Aan het einde van elke periode reflecteert elke leerling op zijn leerplan en leerproces tijdens een presentatie voor zijn leraar, ouders en andere voor de leerling belangrijke personen. Er wordt afgesloten met tops en tips van de toehoorders.
- Om de betrokkenheid van ouders te stimuleren kiezen sommige scholen ervoor ouders uit te nodigen samen het beleid voor de komende jaren te formuleren.

- Samenwerking met werkgevers gericht op het vinden/creëren van stageplekken en werkplekken (uitstroomplekken). Het praktijkonderwijs bevindt zich in een transitie, een omslag in denken in termen van 'lijstjes met stagebedrijven' naar het bouwen aan duurzame relaties met bedrijven, waarbij *waardecreeatie* voor werkgevers en het *ontzorgen* van werkgevers steeds vaker het uitgangspunt vormen.

- Scholen die zelf allerhande activiteiten organiseren om nieuwe werkgevers te ontmoeten of de bestaande relatie met werkgevers te versterken (borrels, ontbijten, etc.), dan wel aansluiten bij bijeenkomsten voor werkgevers georganiseerd door andere partijen.
- Voor het eigen onderhoud doet een pro-school alleen een beroep op bedrijven in de eigen regio en vraagt hen of leerlingen mogen helpen bij de uitvoering van de werkzaamheden.
- Steeds meer scholen kiezen ervoor om stagebegeleiders te koppelen aan bedrijven (in plaats van aan leerlingen). Zo ontstaat er voor bedrijven een vast gezicht; de stagebegeleider leert het bedrijf goed kennen, leert over wat het van leerlingen vraagt om er te kunnen werken.
- Scholen die om de taal van werkgevers beter te leren spreken extern personeel werven, bijvoorbeeld vanuit uitzend- of re-integratiebranche.
- ZeeuwsWerk: werkgevers worden verleid (verder) kennis te maken met de doelgroep doordat ze na de stage kunnen kiezen voor een detachingsconstructie van (maximaal) 18 maanden. De jongeren krijgen zo meer tijd om in het werk te groeien en zich te bewijzen. De oud-leerling komt in dienst bij ZeeuwsWerk, een samenwerking tussen de pro-school, het SW-bedrijf, gemeenten en Edunova en wordt gedurende de detachering begeleid door de stagebegeleider van school. De werkgever behoudt dus het bekende gezicht. Verder verzorgt ZeeuwsWerk al het regelwerk.
- De samenwerkende pro-scholen in de provincie Brabant hebben hoogleraar Ton Wilthagen gevraagd hen te adviseren t.a.v. het 'werk van de toekomst' voor pro-leerlingen.

- Vanuit de kennis en ervaring met de doelgroep, en de problemen die kunnen optreden, zijn in de overgang van school naar werk of vervolgopleiding allerlei **preventieve aanpakken** ontwikkeld om ervoor te zorgen dat leerlingen niet uitvallen maar hun loopbaan op een goede manier kunnen vervolgen; daarbij is continuïteit van begeleiding vaak de sleutel. Een heel belangrijke aspect van deze preventieve aanpak betreft de **samenwerking met gemeenten**. Scholen voor praktijkonderwijs hebben met gemeenten (en andere partijen) een aantal malen per jaar overleg over leerlingen die in het laatste jaar van hun opleiding zijn, over hun uitstroomperspectief en de (extra) ondersteuning die zij (of een eventuele werkgever) mogelijk nodig hebben in de overgang van school naar werk.

Een ander voorbeeld van een preventieve aanpak (een aanpak die erop gericht is om problemen voor te zijn): Vanuit de ervaring dat de zomervakantie een risico kan vormen in de uitstroom naar werk, is het beleid van een pro-school om vanaf januari in het uitstroomjaar leerlingen niet meer te plaatsen op een stageplek maar al op een betaalde werkplek (uitstroomplek); na de vakantie gaat de leerling dan als ieder ander weer aan het werk.

- **Samenwerking met het mbo.** Zoals al eerder toegelicht, stroomt al jarenlang circa 40 – 45 procent van de leerlingen uit het praktijkonderwijs door naar het mbo, van wie de meesten kiezen voor een bol opleiding op niveau 1. Een groot aantal van deze leerlingen stroomt door naar niveau 2. Scholen voor praktijkonderwijs zoeken samen met mbo-scholen naar mogelijkheden om uitval in deze route naar werk te voorkomen. Ook het kabinet onderstreept in haar laatste vsv-brief aan de Tweede Kamer het belang hiervan.³⁰ In een groot aantal regio's hebben scholen voor praktijkonderwijs en mbo-scholen samenwerkingsafspraken gemaakt. Afspraken hebben bijvoorbeeld betrekking op de advisering vanuit het praktijkonderwijs over een haalbaar perspectief. Ook zijn er in veel regio's afspraken gemaakt over een warme en sluitende overdracht. In enkele regio's zien we scholen voor praktijkonderwijs ook betrokken zijn bij de overgang vanuit het mbo naar werk.

Tot slot: ondersteunend aan bovengenoemde kwaliteiten is het **adaptief vermogen** van de scholen. Het praktijkonderwijs heeft een sterk ontwikkeld vermogen om de opleiding aan te passen aan enerzijds de mogelijkheden (leerdoelen) en ondersteuningsbehoeften van individuele leerlingen of groepen leerlingen, en anderzijds de veranderende vragen vanuit de arbeidsmarkt en breder de maatschappij. Wat daarbij helpt (en voorwaardelijk is) is dat het praktijkonderwijs binnen de wet een zekere mate van speelruimte heeft.

³⁰ Brief aan de Tweede Kamer (maart 2018), *Samen aan de slag, verbreden van de vsv-aanpak naar samenwerking voor minder zelfredzame jongeren*.

DENKLIJNEN: PRO BIEDT MEER JONGEREN PERSPECTIEF OP WERK

Het vinden en behouden van werk is behalve voor de leerlingen uit het praktijkonderwijs voor veel meer jongeren niet zo vanzelfsprekend. In hoofdstuk 2 hebben we belicht dat ook jongeren uit het voortgezet speciaal onderwijs, de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo, de (mbo) entree en niveau 2 opleidingen moeite kunnen hebben om aan het werk te komen. Zij krijgen daarbij lang niet altijd de ondersteuning die ze nodig hebben. Een flink aantal van hen belandt dan ook thuis op de spreekwoordelijke bank. Zeker wanneer deze inactiviteit langdurig is, doet dat deze jongeren, maar ook hun gezinnen en de maatschappij, geen goed.

Ook deze jongeren gunnen we het dat ze meedoen in werk. Als geen ander weten we hoe belangrijk werk voor de meer kwetsbare jongeren is: zo biedt het structuur, eigenwaarde, inkomen en sociale contacten. Maar ook als deze jongeren wel werk hebben, verdient hun positie blijvend aandacht. Cijfers wijzen uit dat deze meer laagopgeleide jongeren niet zelden hun werk weer verliezen. Daarnaast worden ook deze jongeren geconfronteerd met een arbeidsmarkt die verder flexibiliseert, wat ook voor deze jongeren betekent dat zij vaker dan in het verleden op zoek moeten naar een nieuwe baan. Het is dan ook van groot belang dat er blijvend geïnvesteerd wordt in het up to date houden van hun kennis en vaardigheden. Onderzoek wijst echter uit dat juist laagopgeleiden (na de initiële opleidingen) de minste scholing ontvangen; een 'leven lang leren' lijkt voor deze jongeren niet of minder op te gaan.

De kwetsbare positie van deze jongeren heeft natuurlijk te maken met de beperkingen en de problemen van deze jongeren zelf. Maar steeds duidelijker wordt dat de kwetsbare positie van deze jongeren ook te verklaren is vanuit omgevingsfactoren. Zo worden de jongeren geconfronteerd met hogere eisen binnen het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Tegelijkertijd wordt meer dan in het verleden van hen verwacht dat ze zichzelf kunnen redden, eventueel met steun vanuit hun directe omgeving. Veel van deze jongeren groeien echter op in een omgeving die weinig steunend is en soms eerder belemmerend werkt.

Zonder afbreuk te doen aan de eigen verantwoordelijkheid van deze jongeren, is het wat de sectorraad betreft niet te verkroppen dat we als maatschappij er niet in slagen om deze jongeren de kansen te bieden die zij (net als alle andere jongeren) wel verdienen. Er ligt een belangrijke maatschappelijke opgave om de daad bij het woord te voegen ('iedereen doet mee', 'een leven lang leren', etc.), en meer te investeren in de ondersteuning van deze jongeren, opdat ook zij de kansen krijgen die ze verdienen.

Als praktijkonderwijs dragen we graag bij aan het perspectief op werk van deze brede groep jongeren in een kwetsbare positie, nu én in de toekomst. Met in het achterhoofd de heersende overtuigingen over wat werkt (zie hoofdstuk 3), presenteren we in dit hoofdstuk 5 onze ideeën over wat er mogelijk is als we de kernkwaliteiten van het praktijkonderwijs (zie hoofdstuk 4) ten goede laten komen aan deze jongeren. Veel van deze (toekomst)beelden zijn geworteld in de huidige praktijk; in meer of mindere mate hebben we al mogen ervaren dat deze aanpakken het verschil kunnen maken, voor de huidige leerlingen uit het praktijkonderwijs en in sommige gevallen ook al voor andere jongeren in een kwetsbare positie.

De ideeën in dit hoofdstuk hebben het karakter van denklijnen. Daar waar het gaat om andere jongeren in een kwetsbare positie dan de huidige leerlingen uit het praktijkonderwijs, beseffen we dat we met deze ideeën mogelijk de belangen van andere organisaties raken. Ook daarom zoeken we graag de verbinding en het gesprek met deze en andere partijen over deze denklijnen. We werken vanuit de overtuiging dat een succesvolle overgang van school naar werk een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van leerlingen, ouders, onderwijs, overheid en werkgevers. Deze jongeren hebben er recht op dat we onze krachten bundelen, en het maximale uit onszelf en de samenwerking halen.

Dat we ons graag inzetten voor het perspectief van andere jongeren in een kwetsbare positie laat onverlet dat we zullen blijven werken aan het versterken en doorontwikkelen van de ondersteuning van onze huidige leerlingenpopulatie (paragraaf 5.1). In paragraaf 5.2 ligt de focus op wat we nog meer denken te kunnen bijdragen aan het perspectief op werk van oud-leerlingen, ook in het kader van leven lang leren. Behalve de (oud-)leerlingen uit het praktijkonderwijs, gunnen we het ook de vele andere jongeren in een kwetsbare positie om mee te doen in deze maatschappij. In paragraaf 5.3 presenteren we onze ideeën over wat denken te kunnen bijdragen aan hun perspectief op werk.

Taal is betekenisvol

Om de leerlingen uit het praktijkonderwijs te duiden, alsmede de bredere doelgroep jongeren in een kwetsbare positie, worden beleidsmatig vaak termen gebruikt als 'jongeren zonder startkwalificatie' of 'laagopgeleide' jongeren. U treft deze termen ook in deze notitie op sommige plekken aan. Het voordeel van deze terminologie is dat het voor iedereen duidelijk is om welke jongeren het gaat (dat wil zeggen vanuit welke onderwijssoorten). Maar gelukkig zijn wij (en de jongeren en hun ouders) niet met deze terminologie. Het zijn termen die de aandacht vestigen op dat wat er niet is (een startkwalificatie) of dat wat minder is (laagopgeleid versus hoogopgeleid). Het zijn termen waar (in ieder geval gevoelsmatig) een waardeoordeel uit spreekt. Dat raakt deze jongeren; het geeft hen het gevoel dat ze (en hun kwaliteiten) er minder toe doen. Ook wat ons betreft gaat het voorbij aan de diversiteit in waarde die mensen kunnen creëren. Het zou deze jongeren erg helpen als we meer positieve, of in ieder geval meer neutrale termen weten te vinden. Niet met als insteek om te maskeren wat hun beperkingen zijn, maar wel om recht te doen hun mogelijkheden. En in ieder geval, om ze niet ook middels de taal op achterstand te zetten. Uiteraard zoeken we zelf ook naar meer passende terminologie; dat is niet eenvoudig. We trekken daar graag samen met u in op.

5.1 - DE BASIS: MEER BETEKENEN VOOR HUIDIGE LEERLINGEN

We blijven allereerst werken aan het versterken van de basis en zullen blijven zoeken naar manieren om nog meer te kunnen betekenen voor onze huidige leerlingen. We stellen onszelf de volgende vragen: Wat is er mogelijk als we onze kernkwaliteiten verder ontwikkelen; als deze kernkwaliteiten volledig tot hun recht komen? De komende periode willen we met het veld die toekomst verbeelden. Wat is er bijvoorbeeld mogelijk als we het levensecht leren tot kunst weten te verheffen? (zie het blok hieronder) En wat als we het adaptief kwalificeren op een nog hoger niveau weten te tillen, hoe zou dat eruit kunnen zien? Kunnen we het bijvoorbeeld voor elkaar krijgen dat leerlingen die dat in zich hebben ook deelcertificaten op vmbo-niveau kunnen behalen?

Misschien wel zoals een van de pro-directeuren verbeeldde: "In 2025 zijn het praktijkonderwijs en het bedrijfsleven volledig geïntegreerd. Van meet af aan mogen jongeren gebruik maken van bedrijven om hun leerdoelen te formuleren en vorm te geven. Leeromgevingen op school zijn ingericht in samenwerking met werkgevers en er zijn leeromgevingen bij ondernemers."

Meer betekenen voor huidige leerlingen betekent ook dat we leerlingen loslaten op het moment dat we denken dat een volgende stap hen meer perspectief op werk biedt. Zo willen we leerlingen op het snijvlak pro/vmbo, voor wie de route vmbo-mbo een kansrijk perspectief biedt, meer maatwerk bieden in de overgang naar het vmbo. Idealiter zou dit maatwerk ook bestaan uit het volgen van vakken uit het vmbo, op vmbo-niveau. Door deze jongeren de mogelijkheid tot opstroom te bieden, dragen we ook bij aan de kansgelijkheid van jongeren. Daarbij pleiten we er als sectorraad wel voor dit maatwerk binnen de school voor praktijkonderwijs plaats te laten vinden, zodat – mochten jongeren toch het hogere niveau niet aankunnen – zij niet die stap terug moeten zetten met alle negatieve gevolgen voor hun zelfbeeld en zelfvertrouwen.

Dat laatste is ook een van de redenen waarom wij van mening zijn dat al die leerlingen uit het praktijkonderwijs die een entreeopleiding willen volgen (dus ook de leerlingen die geacht worden uiteindelijk een mbo niveau 2 diploma te kunnen behalen) erbij gebaat zijn deze entreeopleiding binnen het praktijkonderwijs te volgen en niet binnen het mbo. Recente cijfers wijzen opnieuw uit dat studenten die vanuit de entreeopleiding niet doorstromen naar niveau 2, beduidend minder succesvol zijn op de arbeidsmarkt, dan de studenten met een niveau 2 diploma.³¹ Door de entreeopleiding binnen het praktijkonderwijs te volgen, zijn de praktijkonderwijs leerlingen verzekerd van meer intensieve ondersteuning bij het vinden en behouden van werk of een professionele overdracht naar mbo niveau 2 als dat haalbaar is.³² Een dergelijke keuze past overigens ook goed bij de ontwikkeling die ingezet is met de vakmanschapsroutes binnen het vmbo.³³ De sectorraad is van mening dat de arbeidsdeelname van deze jongeren gebaat is bij het creëren van deze vorm van duidelijkheid. Bekostiging van de entree opleiding binnen het praktijkonderwijs is daarbij wel een randvoorwaarde.

³¹ Ministerie OCW (2017), *Loopbaanmonitor jongeren in een kwetsbare positie*.

³² Zie ook onze visie op dit punt zoals verwoord in paragraaf 1.3.

³³ Het moet in 2021 voor vmbo-bb leerlingen mogelijk zijn om een opleiding mbo niveau 2 af te ronden binnen het vmbo; waarbij het mbo verantwoordelijk blijft voor examinering en diplomering. Jongeren hebben zo minder last van twee verschillende onderwijssystemen en kunnen met minder drempels naar een startkwalificatie.

5.2 - DENKLIJN 1: OUD-LEERLINGEN, EEN LEVEN LANG

DENKLIJN 1A - VERLENGEN

Oud-leerlingen die hun baan verliezen helpen om weer nieuw werk te vinden, voorbij de huidige wettelijke nazorgtermijn van een jaar.

- Niet alleen reactief (er zijn voor oud-leerlingen die op de stoep staan) maar ook proactief: de jongeren blijven volgen. Het is heel belangrijk dat deze jongeren niet uit beeld raken; wanneer ze in moeilijkheden komen, is het zaak snel te schakelen om te voorkomen dat ze hun werk verliezen, of anders om ze snel weer aan het werk te helpen. Regionaal zien we vele gezamenlijke initiatieven om tot zo'n sluitende aanpak te komen, die we van harte ondersteunen. Scholen voor praktijkonderwijs kunnen een belangrijke rol spelen in zo'n sluitende aanpak, ook vanuit de ervaring dat veel oud-leerlingen vertrouwen hebben en houden in hun begeleiders vanuit school. Dit in nauwe samenwerking met de RMC-functie die weet welke jongeren tot 23 jaar geen opleiding of inkomen hebben, en met de gemeente (werk & inkomen) als het gaat om de jongeren van 23 tot 27 jaar.
- In ieder geval tot 23 jaar, eventueel tot 27 jaar of levenslang? In eerste instantie lijkt 27 het meest voor de hand te liggen; 27 jaar is steeds vaker de horizon die gehanteerd wordt in het kader van regionale sluitende aanpakken jongeren in een kwetsbare positie.
- Deze ondersteuning kan diverse vormen aannemen: inzetten van het werkgeversnetwerk van de school of bijvoorbeeld nascholing.

DENKLIJN 1B - VERBREDEDEN

Verbreden van de ondersteuning van oud-leerlingen: zoals in het kader van leven lang leren een 'permanent' opleidingsaanbod voor alle oud-leerlingen – ook degenen die aan het werk zijn - om hun arbeidsmarktpositie/duurzame inzetbaarheid te versterken, maar ook ondersteuning bij andere zaken die kunnen spelen in het leven van deze oud-leerlingen.

- In het kader van levenlang leren:
 - Typering: 'een levenslang abonnement op upgrades & updates' (Ton Wilthagen), een 'levenslange route leren en werken'.
 - Avondschool voor oud-leerlingen. Ook in het kader van 'sterk aan elkaar'; jongeren in een vergelijkbare positie die elkaar ontmoeten, steun aan elkaar hebben.
 - Elke leerling krijgt bij het verlaten van school een voucher om op een later moment voor een bepaald bedrag scholing in te kopen bij de oude school.
 - Een aandachtspunt hierbij is hoe oud-leerlingen 'toe te leiden' naar deze vorm van bijscholing. De ervaring is dat oud-leerlingen wel snel op de stoep staan als ze hun werk verloren hebben, maar zich minder uit eigen beweging bij de school melden voor bijscholing (zoals een avondschool). Kansrijk lijkt: binnen de duurzame samenwerking met werkgevers en gemeenten kunnen leerbehoeften van oud-leerlingen gesignaleerd worden.
 - Samenwerking tussen scholen voor praktijkonderwijs is veelal voorwaardelijk om bijscholing mogelijk te maken.
- Deze ondersteuning kan diverse vormen aannemen: inzetten van het werkgeversnetwerk van de school of bijvoorbeeld nascholing, maar ook (vanuit de holistische visie) ondersteuning bij andere zaken die in het leven van de jongeren spelen. Voor wat betreft het laatste, is de begeleider vanuit de school dan vooral een linking pin; hij of zij helpt de oud-leerling de ondersteuning te organiseren die hij of zij nodig heeft.
- Levenslange ondersteuning vanuit breder perspectief (holistische visie): *"In 2025 is de pro-school een plek waar je altijd op terug kunt vallen als het leven even niet lukt... We zijn. 365 dagen per jaar open."*

5.3 DENKLIJN 2: MEER PERSPECTIEF VOOR ANDERE JONGEREN IN EEN KWETSBARE POSITIE

DENKLIJN 2A - PRAKTIJKONDERWIJS VOOR EEN BREDERE DOELGROEP

Jongeren van wie verwacht mag worden dat zij meer tot ontwikkeling komen in een opleiding die gekenmerkt wordt door gepersonaliseerd leren, levensecht leren, een holistische visie en aanpak en die gericht is op samenwerking met het netwerk (inclusief werkgevers), meer de mogelijkheid bieden om een opleiding binnen het praktijkonderwijs te volgen.

- Dit kan tot gevolg hebben dat meer jongeren instromen in het praktijkonderwijs. Dat is uiteraard tegen de beweging van veel samenwerkingsverbanden in, die uit kostenoverwegingen gericht zijn op het verminderen van de instroom in het praktijkonderwijs.
- In dit kader is het interessant om de kosten-baten afweging te verbreden naar het gemeentelijk perspectief: de extra kosten van een pro-opleiding afgezet tegen de maatschappelijke kosten die op termijn mogelijk bespaard worden (als we ervan uitgaan dat de kans op werk via het pro groter is, welke kosten worden bespaard wanneer de jongere na school aan het werk gaat en blijft).
- Het praktijkonderwijs wil in het kader van passend onderwijs graag haar volle verantwoordelijkheid blijven nemen door ook andere jongeren in een kwetsbare positie op te nemen, en hen perspectief op werk te bieden. Uitgangspunt is wel dat dit niet ten koste mag gaan van de ondersteuning van de oorspronkelijke leerlingpopulatie.

DENKLIJN 2B - MAATWERKTRAJECTEN IN GEZAMENLIJKHEID

Ondersteunen van leerlingen zonder startkwalificatie die uitstromen uit het vso, vmbo-bb, entree en mbo, dan wel van jongeren die al zonder startkwalificatie thuis op de bank zitten, bij het vinden en behouden van werk. De ondersteuning kan diverse vormen aannemen: inzetten van het werkgeversnetwerk van de school, persoonlijke begeleiding, opleiding (bv gericht op werknemersvaardigheden), kan kort- of langdurend zijn. In deze denklijn maakt de ondersteuning vanuit het praktijkonderwijs onderdeel uit van een gezamenlijke aanpak van partijen, waarin krachten gebundeld worden in passende arrangementen, maatwerktrajecten voor individuen of subgroepen. Het gebeurt nu al of is in ontwikkeling:

- WOW: oud-leerlingen uit het vso kunnen beroep doen op de expertise en het netwerk van een stage-begeleider vanuit de pro-school, die opgeleid is tot jobcoach [Het Streek, Ede].
- Het praktijkonderwijs in Breda begeleidt 10 (ISK) jongeren met een Eritrese achtergrond naar werk. Veel Eritrese jongeren blijken weinig leerbaar, toeleiding naar vervolgonderwijs blijkt weinig succesvol. In een tweejarig arbeidstrainingstraject op maat, verzorgd door het praktijkonderwijs, worden deze jongeren middels praktijklessen, stages en individuele coaching voorbereid op en toegeleid naar werk. Vijf dagen per week werken de jongeren aan hun perspectief op werk. Het traject is nog niet afgerond, maar verwacht wordt dat 9 van de 10 jongeren gaan uitstromen naar (betaald) werk. Praktijkonderwijs Breda is momenteel in gesprek met het ROC en de gemeente om te onderzoeken of het praktijkonderwijs ook trajecten richting werk kan gaan bieden voor jongeren die zonder startkwalificatie uitstromen vanuit entree of niveau 2.
- Werkontwikkelingsroute (WOR): bij praktijkonderwijs leerlingen bij wie het zeer moeilijk is om ze toe te leiden naar de arbeidsmarkt, wordt een extra beroep gedaan op de expertise van een arbeidsdeskundige ten behoeve van het maken van een plan (wat is er nodig om aan het werk te komen qua opleiding en arbeidstoeleiding), en wordt een transitiecoach ingezet om de jongere naar een werkplek toe te leiden en hem of haar in deze eerste fase van het werk te begeleiden. Het praktijkonderwijs in deze regio wil met deze aanpak ook graag andere jongeren in een kwetsbare positie perspectief op werk bieden, onder wie uitstromers uit het vso, vmbo, mbo entree en mbo niveau 2. [Onderwijsgroep Buitengewoon, Noord Limburg].

- Praktijkonderwijs Helmond is in gesprek met onder meer het vmbo en het samenwerkingsverband vo om trajecten naar werk te bieden voor leerlingen die uitstromen uit het vso of vmbo en niet doorstromen naar het mbo. Voorlopige ideeën over de invulling van dit traject: stage, begeleid vanuit het pro, en twee dagdelen onderwijs (Nederlands/Rekenen/Burgerschap/LOB), door een vmbo-docent. Financiering: geld volgt de leerling (inschrijving binnen vmbo of pro).

In tegenstelling tot denklijn 2A hoeft denklijn 2B niet te leiden tot meer instroom in het pro, wel tot betrokkenheid bij een grotere doelgroep, in een gezamenlijke aanpak.

DENKLIJN 2C - PARTNER VAN BEDRIJVEN DIE INCLUSIEF WILLEN ONDERNEMEN

Praktijkonderwijs als partner voor bedrijven die met jongeren in een kwetsbare positie willen werken.

Inhoudelijk niet een heel andere denklijn, maar wel een met een andere aanvliegroute. Het praktijkonderwijs kan richting werkgevers als ambassadeur optreden voor de bredere groep jongeren in een kwetsbare positie, en ook voor andere jongeren openingen creëren bij werkgevers. Daarnaast kan het praktijkonderwijs werkgevers ondersteunen bij de begeleiding van deze meer kwetsbare jongeren binnen hun bedrijf.

- De werkgever betaalt dan zelf voor deze ondersteuning, danwel de inzet wordt vanuit gemeentemiddelen gefinancierd. Met het laatste heeft het praktijkonderwijs al de nodige ervaring als het gaat om de inzet van stagebegeleiders als jobcoach ter ondersteuning van oud-leerlingen in werk.
- Duidelijk gemaakt zal moeten worden waarin deze ondersteuning zich onderscheidt van de ondersteuning van jobcoachorganisaties.

Tot slot

De komende periode werken we als sectorraad in samenwerking met het veld en onze stakeholders aan een inhoudelijke agenda voor de komende jaren. Die agenda bespreken we binnenkort graag met u. Daarbij zullen we ook aangeven hoe andere partijen ons hierbij kunnen helpen, bijvoorbeeld in de randvoorwaardelijke sfeer.

Colofon

Auteur: Selle van der Woude (S.L. van der Woude)
Nijmegen, mei 2018

www.sellevanderwoude.nl
mail@sellevanderwoude.nl

In opdracht van Sectorraad Praktijkonderwijs

Sectorraad
Praktijkonderwijs

Sectorraad
Praktijkonderwijs